

Dit d'alguna manera

La filosofia de la llengua de Josep Pla

William Viestenz

La decisió de Josep Pla de tornar a escriure en català cap a final dels anys 1940 és ben coneguda. Les seves raons per fer-ho, no obstant, han permès especular molt i l'ambigüïtat en torn de la seva decisió ha donat peu a diverses interpretacions. Es tracta d'una crítica implícita de la política franquista pel que fa a la llengua? Es tracta d'un sentit renovat del nacionalisme? Podria ser un camí per a crear una literatura que rebutgés moviments literaris influents com el simbolisme o el noucentisme? Per a Pla, escriure en català en aquest moment estigué ple de dificultats. Per una banda, Pla trobava en l'escriptura el seu únic mitjà de suport econòmic. Tal i com indica Cristina Badosa, va haver de lluitar per a obtenir una «liquidació decent» amb el seu primer i «tímid» intent de publicar en català, una reedició de les *Cartes de lluny* el 1945. Els primers intents de Pla d'escriure obra original en català varen ser considerats pel seu editor, Josep Vergès, de l'Editorial Destino, com econòmicament inviables. Badosa cita una carta a Vergès en què Pla sosté que Destino li oferí un pagament de

menys del set per cent per cada exemplar venut de *Viatge a Catalunya*, un insult que el va menar a passar-se a l'Editorial Joventut per a la publicació de *Cadaqués*. Per a un autor completament vulnerable a les vicissituds econòmiques de la seva única professió coneguda, aquestes dificultats diuen més aviat poc quant a les raons de Pla per retornar a la seva llengua materna. Un altre fet igualment complicat de la decisió de Pla és de caire polític. Publicar en una llengua prohibida a *Destino*, una publicació originalment falangista que a l'època exhibeix l'emblema del jou i les fletxes a la seva pròpia coberta, era altament problemàtic. La censura encara no s'havia liberalitzat, ni de bon tros, i els llibres en català solien ser de tipus religiós, tot i que aquestes publicacions foren esparses i permeses de manera excepcional. En realitat, aquestes publicacions eren sovint reedicions d'obres més antigues. La posició de Pla com a periodista i el seu desig de produir obres per a cultura de masses el van fer situar-se de manera clara en el punt de mira de la censura, independentment del codi que decidís utilitzar.

Tornar a escriure en català traeix tot sentit lògic, la qual cosa ens porta a pensar que no s'hi tractà, de cap manera, d'una elecció sinó d'una necessitat. El *Viatge a Catalunya* i *Cadaqués* de Pla també són

William Viestenz, doctorat en Estudis Ibèrics per la Universitat de Stanford, és actualment professor d'Estudis Hispànics i Globals a la Universitat de Minnesota [EUA].

el començament del que és percebut de manera crítica com un segon període de la seva carrera, que està marcada per una especial preocupació pel registre memorialístic d'una recollida textual del seu país i les seves persones més influents. Josep Maria Castellet destaca que els pròlegs i les introduccions de les seves obres completes tant a *Selecta* com a *Destino* reiteren contínuament aquest sentiment. En un passatge molt citat, Pla diu: «Jo he tractat de descriure el país del meu temps. Si aquests papers [...] poden contribuir a augmentar la curiositat del país, potser hauré ajudat a una autenticitat que en aquest moment és combatuda, sofisticada i en el millor dels casos eludida». Que el seu canvi de codi lingüístic es produeixi en el mateix moment en què creix l'impuls per fer-se càrrec del «país del seu temps» no és una coincidència i sostinc que aquests dos temes estan estretament lligats l'un amb l'altre. Amb l'anterior citació, els crítics han remarcat sobretot la naturalesa exacta de «país» reflectit per Pla en la segona part de la seva carrera, i en fer-ho així han passat per alt el nivell d'incertesa que traspua la idea de «tractar» de descriure aquest país. En el seu nucli, aquesta incertesa és de naturalesa lingüística i el fet que l'autor torni a escriure en català respon a un impuls de redescobrir una llengua que és espontània i altament expressiva, la qual cosa li permet adoptar altres punts de vista en els llocs i amb les persones que descriu.

L'obra *Cadaqués* (1947) de Pla és, abans que res, notable perquè es tracta del seu segon treball original publicat en català després de la Guerra Civil, a petició de Josep Zendera per l'Editorial Joventut. Es pot esperar, per tant, que la llengua emprada pugui ser una preocupació crucial dins del

text, i efectivament aquest és el cas quan s'analitzen alguns passatges en què Pla discuteix la toponímia específica de la comarca i l'aparició d'un dialecte *cadaquesenc* del català a Mallorca després de les campanyes de reconquesta de Jaume I. El fet que Pla volgués utilitzar el seu retorn al català com una plataforma per a debatre polítiques lingüístiques i història etimològica xoca amb la percepció de Lluís Bonada de la posició de Pla en el text. Bonada argumenta que a *Cadaqués* «l'autor no es fa gaire present, ... [Pla] tampoc no vol emetre massa judicis valoratius». Un capítol sobre el nom «Cap de Creus» mostra de la manera més clara en què s'equivoca Bonada. Pla comença per discutir la idea molt estesa segons la qual Creus i Cadaqués són una derivació del francès *quiers*, que vol dir roca tant en francès com en català medieval. Pla fa esment de diversos mapes que van ser encarregats a París després del Tractat dels Pirineus, i que fan al·lusió al cap com a Cap de Quiers i a la vila com Cadaquers, com a font del mite. El que Pla volia evocar era la importància del tractat, ja que les seves estipulacions foren desastroses per a Catalunya, en el sentit que el Rosselló va ser annexat a França provocant una divisió en dues parts del territori. Pla veia la creença en què els noms de lloc eren una corrupció de *quiers* com una «propaganda política» que mirava de demostrar que «Cadaqués tenia elements per a poder-se afirmar que era francès» (XXVII 101). Pla no s'està de criticar els mapes i atacar-los com a «fets de memòria, plens de fantasies», que mostraven una «topografia del territori que... no té pas cap semblança amb el país que vol representar» (XXVII 101). En d'altres paraules, els mapes tenien una certa intenció etimològica que podia comunicar una història falsa im-

posada sobre la regió per algú sense tenir absolutament cap coneixement de la topografia del territori ni de la història de la llengua emprada per una societat establerta en un espai geogràfic definit. En qualsevol cas, Pla afirma que els mapes són sens dubte agradables a la vista: «penjat en una paret té un sentit decoratiu» (XXVII 101). Però de funcionalitat i valor d'ús, no n'ofereixen gairebé res. Pla arriba a una interpretació de l'etimologia del territori a través d'un procés que combina l'estudi de fonts primàries amb el simple sentit comú:

És en efecte difícil d'imaginar que un nom tan precís com cap de quers hagi donat, per simple confusió fonètica, un altre nom tan precís com Cap de Creus... Cap de Creus ¿no és pas un nom posat per indicar el que els homes hi han patit, el que els pescadors hi han sofert, ateses les seves característiques geogràfiques i climatològiques?... Les paraules tenen una significació; els noms geogràfics, sobretot, solen tenir un sentit. En realitat, el nom de Cap de Creus és molt antic. Figura en els primers documents del territori, els més remots. En canvi el nom de *cap de quers* no es troba en cap paper. (XXVII 103)

Pla veu la llengua com un fenomen biològic complex que necessita una ordenació a través del treball de filòlegs com ara Pompeu Fabra. Aquest concepte deixa ben poc espai a les simples confusions fonètiques i, en canvi, es basa en la interacció entre la terra i els que hi entren en contacte. La llengua, i els noms en particular, tenen un «sentit» que depèn de determinats fenòmens històrics i geogràfics, així com d'un coneixement del món material en què es desenvolupa el vocabulari. La corrupció

del sentit original de *creus* per *quiers* a París després del Tractat dels Pirineus també té un «sentit», sens dubte, però Pla hi veu una vessant propagandística i, fins i tot, a tot estirar, estèticament decorativa.

Tot indicant els múltiples sentits d'un mateix referent comú, Pla està proposant una idea de denotació que segueix de prop l'assaig de Gottlob Frege «Sobre el sentit i la denotació». Frege proposa una referencialitat tripartida. Per una banda, existeix pre-lingüísticament un objecte que es podria anomenar una referència absoluta, o en termes filosòfics, un *Ding an sich*. Frege proposa un concepte de «sentit» com a terreny semiòtic intermedi entre la cosa-en-si objectiva i la imatge interior de l'objecte produïda dins dels individus (que és única a cada consciència i no pot ser duplicada en una altra persona). En d'altres paraules, el sentit «no és subjectiu com la idea, però no és encara l'objecte en ell mateix» i pot ser compartit per un col·lectiu d'individus. El sentit «pot ser la propietat comuna de molts i, per tant, no és una part o un aspecte de la ment individual. Perquè difícilment es pot negar que la humanitat té un magatzem comú de pensaments que es transmet d'una generació a una altra». L'exemple més clar que dóna Frege d'aquest fenomen és el planeta Venus. Venus és un únic referent (que existeix objectivament com el segon planeta més proper al sol), però puix que és conegut com l'estrella alhora del vespre i del matí, posseeix dos sentits diferents (o signes) que depenen d'un particular «punt de vista de l'observador» (en aquest cas, un canvi en el temps afecta la perspectiva de l'observació). Un signe lingüístic expressa, així doncs, el sentit d'un objecte i designa la seva referència. *Quiers* i *creus* tenen dos sentits expressats en referència a un objecte

comú concret, que en aquest cas podria ser un promontori rocallós situat tot just al sud de la frontera francesa i prop de la ciutat de Figueres. Pla, com hem vist abans, atorga un cert valor de veritat al sentit particular que pot tenir un signe. El prisma a través del qual Pla percep aquest valor té a veure amb el punt de vista de l'observació, situant-se prop de l'objecte designat que pertany a una reserva comuna de vida històrica corresponent a aquells que han estat físicament en contacte amb el referent en qüestió.¹ Com Frege, Pla hi posa molt d'èmfasi i veu en tots aquests «sentits» un camí a través del qual hom pot accedir a una narrativa històrica que, tot sovint, com en el cas de Cadaqués, permet obtenir conceptes discrepants d'una cosa o lloc objectiu o indiferent. En una altra part de l'obra, Pla repeteix aquest procés tot prenent en compte d'altres noms de la costa de l'Empordà:

No són pas els indígenes, que viuen d'esquena a la mar, els qui bategen els accidents costaners. Són els navegants. Aquests noms tenen un sentit, vistos de mar estant, i responen a les necessitats de la navegació. Els fenicis, els grecs, han donat noms a llocs en els quals no posaren mai els peus. A hores d'ara, de l'illot de Massa d'Oros, els navegants mallorquins en diuen la Rata. Aquests rocs vistos del mar, venint del sud, semblen talment una rata sobre l'aigua. El nom mallorquí de la Rata no vol pas dir una presència mallorquina física i real. (XXVII 19)

Pla rebutja aquí la mitologia que situa els grecs o els mallorquins en algunes zones de l'Empordà tot situant el «sentit» de les referències dels noms propis en les mans dels mariners que batejaven àrees concretes

amb els seus propis dialectes sense ni tan sols baixar dels seus vaixells. Amb el temps, aquests noms acaben passant al vocabulari quotidià del territori i es transformen dins del lèxic de la llengua local. El «sentit» contrari que Pla rebutja és el que «alguns esperits sensibles a la màgia de les paraules [que] creuen que els noms que tenen alguns accidents d'aquesta costa –Culip, Francalos, Norfeu, Taballera– responen a una base de classicisme –diríem– de presència» (XXVII 18). No cal dir, certament, que Pla està criticant el classicisme del noucentisme. Tanmateix, la seva observació sobre el Cap de Creus, sembla una derivació d'una reflexió més general sobre toponímia i etimologia, de la mateixa manera que es pot sospitar que Pla, més endavant en la seva obra, no apuntava principalment a carregar contra el Tractat dels Pirineus quan parlava de mapes. El sentit més autèntic dels mots, segons Pla, neix per la necessitat i la funció de cercar en l'experiència viscuda quotidianament d'un territori i no pas en una narrativa històrica «màgica» vinculada al fet de voler accomplir un desig d'alguns escriptors i pensadors que pretenen interpretar el paisatge d'acord amb una lògica ideològica. La crítica de Pla del noucentisme, per tant, es reflecteix en el comentari sobre l'afirmació que *creus* és una derivació de *quiens*. El contrast pot ser formulat en termes de la distinció entre els que, reprenent el famós títol d'Austin, *do things with words* («fan coses amb paraules») i els que, com ara Pla, deixen que allò que les paraules mateixes tenen a dir es converteixi en part integrant de les seves pròpies observacions escrites.

El vocabulari que utilitza Pla a *Cadaqués* fou estudiat a fons per Miquel Pairolí, que destacava que l'abundor de termes nàutics que apareixen al text afegeixen «riquesa,

interès i varietat a l'obra». Pairoli afegirà també que la comprensió de la toponímia de Cadaqués que posseeix Pla aporta un «aire de poesia popular i enigmàtica» a l'obra. La visió de Pairoli pel que fa a l'ús de la llengua de Pla limita la significació d'aquests termes nàutics i d'aquests noms de lloc tan singulars a un registre estètic i estilístic, força semblant al valor decoratiu dels mapes de Cadaqués encarregats a París esmentats adés. Si es compara amb el seu comentari sobre el Cap de Creus i altres noms de lloc de l'Empordà, la incorporació del dialecte particular de Cadaqués en la prosa de Pla va més enllà de l'estètica, ja que la comprensió de l'etimologia d'un dialecte i el desenvolupament d'una llengua és una manera d'assolir una representació autèntica d'un territori. O bé, tot seguint la idea de Frege, l'elecció d'un llenguatge correspon més aviat amb la qualitat de l'observació. El mateix Pla explica el profund desig de descriure Cadaqués no pas a través d'una aparença propagandística o ideològica, sinó a través d'un marc quotidià de referència:

Confesso, per tant, que no tinc pas l'esperit predisposat a veure Cadaqués, i en general aquest país, ni de les cartolines postals de la vida romana fetes a Munic. Trobo que Cadaqués no lliga, per ara i tant, ni amb «La belle Hélène», ni amb el «Quo Vadis»... Veig Cadaqués d'una altra manera –sense retòrica, més per a cada dia, grisenc. (XXVII 19)

La manera de Pla de veure Cadaqués «d'una altra manera», sense retòrica i amb una perspectiva quotidiana, sembla simplista a primer a vista, però es fonamenta en la seva idea del «sentit». Es podria argumentar que l'observació del món viu, en la seva traducció en el text escrit, està íntimament

relacionada amb l'elecció dels sentits més adequada dels referents que seran descrits. L'abundor d'esotèrics termes nàutics i les freqüents referències als noms força peculiars de la contrada té sens dubte un valor poètic en la creació d'un text dinàmic. El punt clau per a comunicar una imatge de Cadaqués absolutament quotidiana és saber escollir signes que incloguin l'encreuament entre una subjectivitat col·lectiva i les coses que han tingut un rol funcional i pràctic en la vida quotidiana de la gent. La teoria tripartida de Frege és important en el sentit que percep la llengua com el vincle que uneix la coseïtat freda i absoluta amb una vida interior inaccessible i privada, separada de tots els altres éssers. La reproducció del dialecte de Cadaqués per part de Pla representa, en la pàgina escrita, el nucli precís del que fa diferent un poble en concret i situa aquesta distinció en la geografia singular i irreductible d'una regió amb un clima hostil i un aïllament relatiu al llarg de la història que han donat lloc a experiències irrepetibles que altrament podrien ser impenetrables per al lector. Bonada té en gran part raó en afirmar que Pla es distancia ell mateix del text, una idea que el mateix Pla estén en descriure's sovint a ell mateix com un espectador passiu. La seva intenció declarada en escriure *El quadern gris*, que d'alguna manera emmarca la resta de la seva obra, és expressiva: «Hi escriuré –just per passar l'estona, a la bona de Déu– el que se m'anirà presentant» (I 84). Com a prova que Pla és un home de múltiples aparences, el seu mètode d'observació a *Cadaqués* inclou deixar que un lèxic específic es barregi de manera promíscua amb el seu propi llenguatge i, d'altra banda, hi ha moments clau en el text en què Pla s'insereix paratextualment en la descripció i fa un metacomentari succint,

però conceptualment dens, sobre el paper que el llenguatge i la semiòtica juguen en la seva aparent objectivitat i proximitat al tema tractat.

Tornant a la citació inicial d'aquest assaig, podem copsar ara el sentit del registre lingüístic particular que es necessitava per a «descriure el país» de l'època de Pla i, també, el que constitueix l'autenticitat que Pla veia o bé atacada o bé evitada. La idea d'adoptar el lèxic de Cadaqués per tal de transmetre una visió del món basada en l'experiència personal vincula la teoria de Pla sobre l'ús de la llengua amb el gir hermenèutic de Gadamer en allò que té relació amb la concepció de Wilhelm von Humboldt segons la qual la llengua constitueix una visió particular del món. Gadamer capgira la crítica que fa Humboldt respecte a l'aprenentatge de llengües estrangeres i la incapacitat de qui aprèn una segona llengua per descartar una visió del món arrelada en la seva llengua materna. Gadamer argumenta que l'adopció d'una segona llengua permet l'encontre amb tota una sèrie de noves relacions de veritat: «L'altre món que trobem no només és estrany, sinó que també és diferent en les seves relacions. No només té la seva pròpia veritat en si mateix, sinó també per a nosaltres». Certament, Pla posseeix un llenguatge privat que és veritat per a ell i reflecteix la seva pròpia història personal. En observar Cadaqués, tanmateix, s'enfronta a un nucli diferent de relacions de veritat i la creació del text sorgeix del compromís entre aquests dos conjunts de principis. Per a l'autor, això significa que qualsevol text escrit en qualsevol moment donat produeix un discurs *sui generis* completament dependent del context temporal i cultural de la seva transmissió i dels diversos valors de veritat propis de l'autor així

com de l'entorn contextual de l'obra. Pla no aprèn literalment una segona llengua per escriure *Cadaqués*. El català és, després de tot, (encara) parlat allà. La idea de Gadamer es manté vigent amb canvis en el dialecte i, si més no, la teoria segueix la creença de Humboldt segons la qual la formació de la llengua és única en cada cas individual.² Per a ser justos, la idea de referencialitat de Pla problematitza la distinció mateixa entre llengua i dialecte, una separació que Pla descriu de manera acurada com a resultat en el cas més sovintejat de la intervenció política i de pretensions artificials de diferenciació.

A diferència del que faria un simple espectador, Pla, en el pròleg a *Cadaqués*, revela la proximitat de la interpretació a la seva idea d'observació i el seu desig de crear un text que tingui un nivell de comprensió comunicativa elevat. Pla afirma que «amb la publicació d'aquest llibre no pretenc més que una cosa: romandre en el meu propi ofici i facilitar als altres, elements, detalls, adjectius –potser– per al llibre que hauran de portar a cap» (XXVII 9). Aparentment, Pla prova de marcar distància entre la seva mirada personal i l'objectivitat d'un periodista, mentre es proposa alhora de facilitar la comprensió als altres en la creació d'obres futures. Ben segur, Pla no segueix necessàriament la idea que el periodisme o la crònica són un reflex del món sobre paper. Més precisament, el que fa és sostenir que la feina es basa en prendre dos camins diferents, però mútuament dependents de la interpretació. *Cadaqués* està fet a partir de «dos elements essencials: una interpretació de la història de Cadaqués... i una interpretació de la vila i el seu paisatge» (XXVII 9). És raonable, tenint en compte els objectius mateixos declarats per Pla,

pensar en la seva tasca de creació textual, en els termes de Gadamer, com un «esdeveniment hermenèutic... un fet que és alhora assimilació i interpretació» (421). Pla, evidentment, reconeix la importància de l'assimilació dins la seva obra, escoltant i absorbint els continguts d'un lloc o d'una persona mentre està escrivint una crònica o un *homenot*. El pròleg a *Cadaqués s'endinsa* més a fons en la correspondència de la interpretació i aquesta mena d'assimilació. Mentre està observant Cadaqués, Pla percep una multitud de signes que emanen de la història del lloc i de la història viscuda pels que hi han passat. La interpretació requereix una anàlisi meticulosa d'aquests elements per acabar amb el que percep com un punt de vista autèntic.

Tot revisant altres textos que Pla publica en els anys posteriors al seu retorn a l'escriptura en català, també es pot trobar amb freqüència menció de les forces que empenyen la gent a adoptar un llenguatge poc autèntic, impersonal o diferent de l'herència lingüística d'una regió en particular. En essència, Pla critica tant la intervenció unilateral de l'Estat com un cert sentiment provincianisme entre la gent com a arrel del problema. Aquests dos fenòmens són presents al mateix temps en els exemples descrits anteriorment. Per una banda, la monarquia de Lluís XIV aspirava a fer que Cadaqués i el Cap de Creus apareguessin com a francesos i tal com s'indica en una nota anterior, Pla també atribueix la desintegració dels diferents dialectes del català a un intervencionisme polític similar. Per una altra banda, els noucentistes, i presumiblement Eugeni d'Ors en particular, mostraven una *mauvaise foi* sartreana *avant la lettre* que implica un autoengany que invoca una ascendència clàssica, negant una interpretació

autèntica del passat del país. Pla es refereix a aquesta actitud, concretament, com un «teatre gratuït» (XXVII 19).³ A banda de la seva crítica als noucentistes, la connexió implícita que estableix Pla és que hi ha una relació palesa entre formar-se una imatge real del país i la preocupació per la llengua, una situació complicada en aquell temps pel fet que el català havia d'existir a França i a Espanya, dos estats unitaris i centralistes, com a llengua minoritària.⁴ Aquestes acusacions es repeteixen en d'altres textos dels anys 1940 i 1950. A *Contraban* (1954), Pla ataca el mal fet a la llengua del Rosselló a través de la intervenció de l'Estat. Amb sinceritat i sense por, escriu:

L'Estat unitari, d'una manera deliberada, hi ha accentuat la porqueria dialectal amb la intenció de crear un *patois* deslligat de la llengua del país, destinat a demostrar la corrupció de la llengua. La finalitat ha estat buidar els rossellonesos de la seva llengua materna... Així, s'ha creat una gent a la qual s'ha llevat el mitjà d'expressió real i autèntic. Ha estat una trista, antiquada, antinatural política lingüística, apta només per a fomentar la mediocritat i la despersionització de la gent. (111)

És interessant remarcar que tant en aquest exemple com en observacions posteriors de Pla sobre el provincianisme, França tendeix a ser al centre de les seves crítiques. Tot i que els seus comentaris sobre França no són ni de bon tros gratuïts, s'han d'interpretar, per descomptat, com un comentari implícit sobre la política lingüística del franquisme, que no es podia denunciar obertament perquè hauria atret l'atenció dels censors.⁵ L'anterior citació sobre el Rosselló està carregada de signi-

ficat. En primer terme, Pla assevera que una de les principals conseqüències de fer que els catalans de França parlin la llengua de l'Estat no és la creació d'una societat perfectament bilingüe, sinó una en què es parli un *patois* que és objecte de burla per part d'aquells que viuen en altres regions de França. A voltes, Pla criticarà el *patois* que és imposat per la força sobre la gent. En un altre moment, es plany d'aquells que trien l'ús d'una llengua intel·ligible i involuntàriament còmica, emprada per persones que tenen un sentiment provincià però aspiren a ser més cosmopolites. Prenem per exemple el seu comentari sobre l'ús del castellà en els registres elevats de la societat barcelonina: «hom arriba a les esferes socials i es troba en una espessa confusió, davant d'un capgirament del sentit de les paraules, davant d'una ignorància indescriptible—de l'absència d'un qualsevol esforç per fer-se entendre» (XXIV 353). En el cas del Rosselló, quan una llengua perd la seva capacitat d'evolucionar lliurement i de tenir accés a la seva història de simbolisme i al seu potencial expressiu, es produeix la corrupció, el canvi que «buida» literalment els parlants nadius de la seva llengua materna, com si es tractés d'una substància tangible i finita que, sense un sentit de renovació vitalista, s'extingeix (o en termes més banals, un l'ha d'emprar o bé perdre-la). Finalment, sense la capacitat d'una expressió autèntica, de la mateixa manera que Pla s'exigeix a si mateix en la descripció del país de la seva època, el poble de Rosselló perd el que els fa humans (despersonalització). Això ens recorda de nou la idea de Gadamer segons la qual un món només és un món en la mesura que és lingüísticament construït per parlants capaços d'anar més enllà del seu entorn físic i, a més, recolza la meua tesi

que en aquest període concret hom troba una gran quantitat de termes dins Pla que es repeteixen pel que fa a la llengua, com ara «autenticitat», «corrupció», «antinatural» i així successivament.

En tota una sèrie de textos de Pla, escrits o reeditats al llarg de les dues dècades posteriors a la Guerra Civil, es pot trobar també una reiterada diferenciació entre una llengua viva i una de morta. Segons Pla, la llengua nadiua del Rosselló s'encamina de dret a esdevenir del darrer tipus. Tanmateix, a *Cartes d'Itàlia*, que era el resultat de viatges duts a terme durant la dècada de 1920 però que ara apareixia reeditat en les obres completes de Destino amb una introducció del 1955, Pla afirma que a Itàlia «els dialectes són vivíssims; són utilitzats permanentment en la vida familiar i en la vida de relació local, comarcal i regional» (XIII 21). Una llengua viva, per tant, és aquella que s'utilitza de manera activa en diferents contextos diaris, amb un èmfasi evident en els aspectes quotidians del seu ús. El fet que la llengua de l'Estat sigui utilitzada en els diaris, en els documents i instruccions oficials és menys perjudicial. Pla insisteix en què els parlants de dialectes regionals a Itàlia no tenen el més lleu sentiment se ser provincians: «els dialectes no són pas un fenomen d'endarreriment social» (XIII 21). En canvi, la discussió de Pla amb una dona de Burgos a *Les valls d'Andorra* assenyala un esperit provincià que és predominant a Espanya: «L'anarquia imperant s'havia d'acabar algun dia en el terreny de la llengua, i això s'ha fet. S'ha fet enmig de grans dificultats, a causa d'aquest terrible esperit provincià, grotesc i ignorant—i li dic això pensant tant en l'esperit provincià del seu país com del meu» (XVII 588). De nou, «país» podria fàcilment referir-se

aquí a Burgos i Palafrugell, com a Espanya i Catalunya. L'anarquia provinciana, que va començar amb altres fenòmens socials i que va acabar influint en el llenguatge, és la causa fonamental de la corrupció, la desintegració i la decadència de la llengua materna, una mena similar de *mauvaise foi* que Pla relaciona amb la manipulació noucentista de l'etimologia i la toponímia. Una conclusió important a extreure de les observacions de Pla és que el que fa viva una llengua és el seu ús actiu, una idea que és diferent de la condició d'un nom o d'un mot per tenir un veritable «sentit», el qual es basa en la proximitat geogràfica. Una lectura de Wittgenstein, juntament amb Pla, té interès per a entendre com funciona això. Wittgenstein argumenta que el que fa «viva» una proposició és quelcom d'immaterial i no que hi hagi un referent definit en el món exterior, ni una imatge de la memòria associativa en la ment del parlant connectada al signe. En definitiva, «si haguéssim d'esmentar alguna cosa que fos la vida del signe, hauríem de dir que en seria el seu ús». Wittgenstein arriba a aquesta conclusió a través de Frege, qui havia criticat el formalisme per confondre la rellevància del significat amb la del signe. L'anàlisi de Pla de Cadaqués i del Cap de Creus atorga importància no només al sentit correcte sinó també a l'elecció de noms que sobreviuen i segueixen vius, malgrat provenir de parlars aliens de segles passats, precisament perquè aquells que viuen i treballen a la zones *utilitzen* aquests termes de manera regular, assegurant de manera efectiva la vitalitat de la llengua. Repeteix aquesta valoració de la llengua quan comenta l'ús del català a Andorra. Escriu: «Les paraules del fons de l'idioma i les traduïdes han estat, a Andorra, admirablement uti-

litzades; les primeres, sense cap pedanteria ni culteranisme; les segones, molt ben girades» (XXVII 585). Per un cantó, les paraules estan integrades harmoniosament dins el discurs quotidià i no són emprades primàriament de manera barroca ni ornamental. Per a Pla, l'ús és important, però és evident que hi ha una manera correcta i una d'incorrecta d'utilitzar les paraules. Els neologismes, d'altra banda, s'han adaptat acuradament a la parla local i no s'han deixat sense traduir per tal de semblar més al dia o en sintonia amb el que es percep com una cultura superior. Per tal de donar un exemple de llenguatge «no traduït», Pla fa referència a la fusió de francès i d'anglès que «després de l'última guerra s'ha usat tant a França, per pur provincianisme i esnobisme, és a dir, per creure que utilitzant aquest *jargon* estan més à la page amb els qui guanyaren l'última guerra» (XXVII 583). Per a les orelles de Pla, aquesta llengua gairebé «macarrònica» és «horripilant» i representa un provincianisme tradicional dels francesos que es «inexplicable, infecte» (XXVII 583). El provincianisme francès és un fenomen particularment avorridor per a Pla, el percep com un impuls cap a l'homogeneïtzació cultural totalment contrari al respecte per les identitats regionals. La idea que té Pla del català d'Andorra és força diferent de, per exemple, la Teresa d'Eugeni d'Ors que, a *La ben plantada*, parla «amb les seves amigues en català pur i escaient». El que Pla admira no és una llengua que s'hagi mantingut pura i fossilitzada en el temps, ni tampoc una llengua farcida artificialment de neologismes en nom de la distinció. Pla fa seu un discurs que defensa el manteniment de l'idioma tradicional que sigui el més útil possible (i per tant viu) i ahora en evolució constant bo i acceptant

influències alienes, «girant-les» amb compte en el lèxic regional sense cap mena d'artificis o enganys.

Tanmateix, Pla comparteix amb d'Ors la consciència de la realitat d'una civilització mediterrània comuna amb trets lingüístics similars i que posseeix dialectes que no defugen la imitació. A *Cadaqués*, per exemple, Pla escriu: «Hi ha noms semítics posats pels fenicis, que foren successivament traduïts al grec, all llatí, a les llengües vulgars. El Mediterrani és una superposició vertical de cultures» (18-19). A més a més, en una carta a Joan Coromines durant la preparació de l'*homenot* del filòleg, Pla planteja la pregunta següent: «Es pot parlar, sobre les nostres llengües, d'una unitat filològica romànica? Les estratificacions bàsiques. Què és el món pre-romà? Les infiltracions marginals: el celtisme, el germanisme, l'arabisme, el mozarabisme» (Garolera 85). Pla permet a la llengua de ser viva fins i tot si es tracta d'una amalgama d'influències varies derivades essencialment d'una mateixa font. Això és diferent de Fichte, per exemple, que en el seu cinquè discurs a la nació alemanya veia la llengua alemanya amb més vida que els parlars d'origen teutònic i llatí, perquè era l'únic vincle sense interrupció i pur amb la font espiritual de la humanitat. Ara bé, la teoria de Fichte apareixerà com a part de la forta influència de l'idealisme germànic en la «paraula divina» de Joan Maragall. Per a Maragall, la recerca d'una vida espontània de la llengua, allà on el cel i la terra es confonen, té «la seva arrel en el diví misteri de l'ésser i del devenir». ⁶ Una llengua viva no té, per a Pla, cap semblança de transcendència metafísica o divina. El català, en particular, «està arrelat al Pirineu, i el Pirineu és inassequible i intransformable» (XXVII 586). No obstant

això, per a Maragall com per a Pla, la gran pregunta es refereix a saber exactament on té les seves arrels la llengua espontània i viva, i a l'igual que amb el noucentisme, la concepció de la llengua de Pla difereix de la història intel·lectual europea i catalana. Les llengües romàniques són totes, d'alguna manera, una corrupció d'una llengua llatina original i la seva desintegració a partir d'una font comuna es produeix perquè es parla en ambients diferents. El vocabulari català, en particular, porta les marques d'una llengua muntanyenca i marítima que precedeix qualsevol mostra de caràcter nacional. Algunes contrades concretes, com ara Cadaqués, són encara més complexes i diferents que allò que Pla intenta circumscriure com una realitat pròpia (recordem que el volum 27 de les *Obres Completes* de Destino porta com a títol «Un petit món del Pirineu», com si la regió fos una totalitat abstracta i idiosincràtica). A més, Pla exposa una concepció dels orígens de la llengua estrictament agnòstica. La materialitat física és l'única certesa possible per a Pla a través de l'observació, i qualsevol suposat aspecte espiritual de la llengua és totalment profà i basat en la integració harmoniosa de la paraula parlada amb el passat i el present de la vida d'una comunitat i les seves arrels geogràfiques.

La manera com Pla detecta la naturalesa «viva» d'una paraula gira sens dubte al voltant d'un profund coneixement de la història i la cultura, però també es basa en un judici altament impressionista quant a la correcció del sentit dels mots. A *Contraban*, s'esmenta una discussió sobre la denominació de la barca de Pla. Víctor Rahola suggereix que Pla anomena al vaixell «mestral» perquè «és el nom del vent més sa» i és típic arreu del Mediterrani, amb

una ortografia molt similar també en les llengües dels diferents territoris. Rahola, que en aquest cas s'assembla molt al mateix Pla, s'exclama davant la manera com «els vaixells dels clubs tenen noms exòtics o rars. Els noms de la llengua francesa són els més normals» (99-100). Si Pla trobava la barreja de francès-anglès que sent a Andorra somàticament repulsiva (i que li posava els pèls de punta), considera que «mestral» és «un nom bonic» i que «té molt de vent a la flauta» (99-100). Les denominacions són «normals» quan s'adapten al context lingüístic i s'allunyen de l'esnobisme, l'artifici i el caràcter escassament pràctic. Així com l'illot de Massa d'Oros fou batejat com «la Rata» pels mariners mallorquins, el nom de «mestral» respon a les necessitats de la navegació i reflecteix un fenomen meteorològic de les aigües en les quals el vaixell fondeja. Certament, Pla és conscient de la ironia de la utilització d'una frase com «molt de vent a la flauta», que vol dir «agradable a les oïdes», per referir-se a un nom que designa un vent del nord-est. Més enllà de la pura racionalitat, els mots també tenen un *je ne sais quoi*, alguna cosa que et fa sentir sensualment com a casa en el món i còmode en la pròpia manera de viure. A *El quadern gris*, Pla rebutja estendre's en l'exegesi de per què l'enunciació d'alguns mots estrangers sembla fora de lloc, i pren recurs, en canvi, a una expressió molt primitiva del gust i del sentit: «una paraula castellana difícil de digerir: la paraula *pájaro*. És com si tinguéssiu una barra a la boca que us ofegué. Una altra paraula de la mateixa categoria: *trigo*. La més insuportable: *mugir*» (1299). En termes d'una lògica elemental, és bastant fàcil entendre què li fa nosa a Pla, car paraules com *pájaro* i *mugir* contenen una fricativa sorda glotal que no existeix en ca-

talà. No obstant això, el seu instint el porta a expressar un cert «disgust» per la llengua a través estrictament d'una intuïció sensual del significat que no només considera la materialitat física objectiva en la seva consideració de les paraules, sinó que també té en compte la seva pròpia existència corporal com una entitat somàtica que viu i respira en el món. En llengües que comparteixen un espectre rizomàtic hi ha paraules que poden tenir una similitud en l'ortografia o la pronunciació, però Pla sosté prudentment que cadascú té la seva pròpia i particular normalitat en la seva manera de parlar.

El quid de la qüestió no es refereix a l'elecció de l'idioma, sinó més aviat a la seva realitat innata. Per tal d'expressar-se lliurement, espontàniament i de manera inventiva, és molt important tenir una clara comprensió de la llengua materna d'un mateix, tal com escriu Pla: «L'única base segura de comprensió i d'expressió, l'única pedra de toc gramatical és la llengua que ens ha ensenyat la mare, ja sigui petita o gran o pobre o rica» (cit. dins Castellet 100). La llengua mare, tot cal dir-ho, no s'escull i està tan arrelada en la nostra pròpia formació, que té una gran importància tant en la recepció sensorial com en l'expressió. Humboldt escriu que la primera llengua apresada durant la infantesa no és «una assignació de paraules, dipositades a la memòria i utilitzades a través dels llavis, sinó un increment de la capacitat lingüística... en els nens no existeix un aprenentatge mecànic de la llengua, sinó un desenvolupament de les seves capacitats lingüístiques». La creença, del tot semblant, de Pla quant a la centralitat d'una base essencial de capacitat lingüística explica les seves idees sobre el bilingüisme, recollides en altres llocs. L'aprenentatge d'una segona llengua només és efectiu en

la mesura que en el dialecte nadiu no «hi regna l'anarquia», és viu, i universalment intel·ligible. Precisament per això els habitants del Rosselló, lluny de ser bilingües per naturalesa, adopten una «porqueria dialectal» en comptes d'aprendre perfectament el francès quan la llengua regional desapareix. Els italians, per una altra banda, els quals han mantingut els «dialectes vivissims», són una altra història: «l'italià és de naixença un ésser bilingüe. El fenomen té alguns inconvenients, però té també alguns avantatges... el bilingüisme dona a l'italià una gran permeabilitat per als idiomes, una extrema facilitat de comprensió de les altres llengües, li és una arma, per a la relació internacional i per a l'emigració, d'una gran eficàcia» (XIII 21). La capacitat per un bilingüisme efectiu, que Pla sens dubte valora, només es fa realitat quan el dialecte regional històricament i culturalment més apropiat d'un lloc es manté actiu en el discurs quotidià, mentre que una llengua diferent, sovint recolzada per un Estat, ocupa els més alts registres de la societat com per exemple en la documentació oficial. Tal i com indica Castellet, la situació més problemàtica és produeix allà on l'absència de la llengua quotidiana parlada en l'ensenyament crea «el confusionisme més absolut en la ment de l'infant i tota la seva vida se'n ressentirà». En d'altres paraules, l'equilibri d'una societat bilingüe és delicat i, per a Pla, el que és vital és que la gent, si més no, sàpiga llegir, parlar i escriure en la seva llengua nativa per a conrear una base sòlida en la seva capacitat lingüística. És essencial entendre que, de cap manera, Pla rebutja familiaritzar-se amb altres llengües, potser perquè, com ja hem vist, aquestes proporcionen un punt de vista ideal per a l'observació d'un lloc concret o d'una manera de ser.

La preocupació de Pla per la llengua no és simplement un respecte ètic per l'autèntica manera en què els altres viuen i parlen, per agradable i noble que sigui aquest sentiment. Pla meditarà sovint sobre la manera en què els interessos personals determinen tot comportament humà, i els seus pensaments sobre la llengua reflecteixen un interès personal similar sobre ell mateix. Pla troba grans dificultats per aconseguir un domini profund d'una llengua adaptada a l'estil literari que vol desplegar després de la Guerra Civil. Més que res, espera assolir una prosa entenedora i clara, però al mateix temps espontània, dúctil i expressiva. Això només es pot aconseguir mitjançant una llengua que, tal i com hem descrit més amunt, sigui «viva». És un nivell de llenguatge que contrasta amb la descripció de Fichte d'una llengua morta: «Una llengua que en el fons està morta i és intel·ligible també es presta molt fàcilment a la perversió i a ser erròniament emprada per blanquejar la corrupció humana». Aquest és precisament l'estat cap al qual Pla creu que el català es dirigia arran de la desaparició dels gramàtics i filòlegs del català durant la postguerra:

Quan vaig començar a escriure per a l'Editorial Selecta... hi havia molt pocs correctors de proves per al català... Com que la guerra civil anà sempre malament, l'ofici fou abandonat. Ara n'hi ha un fum. Ara, si més no, es pot escriure fàcilment, ordenadament i intel·ligiblement el català. Hem sortit de l'anarquia que imperà durant tants de segles amb gran dany al nostre idioma, pel desinterès i les dificultats que produí en la gent, pel to baixíssim a què descendí l'idioma, pel camí groller i merament pintoresc que emprengué. No s'ha de caure en *el català*

que ara es parla, com popularitzaren els factors del desordre i de l'anarquia gramatical i lingüística, sinó que s'ha de parlar bé, normalment i intel·ligiblement. (XXVII 586)

Pla començà la seva col·laboració amb Selecta el 1949, poc després de la publicació de *Cadaqués* i durant la mateixa dècada en què tornà a escriure en la seva llengua materna. Aquesta observació apareix a *Les valls d'Andorra*, que inicialment formava part de *De l'Empordanet a Andorra* (1959), i vol assenyalar que en el moment en què Pla escriu obres com *Contraban*, *Cadaqués* i reedita *Cartes de lluny* i *Cartes d'Itàlia*, la manca d'una referència fiable per a un ús precís de la llengua influeixen la seva capacitat del que percep com intel·ligibilitat, ordre sistemàtic i facilitat d'expressió. La ressonància completa de Pla «tractant» de descriure el país del seu temps és més evident tot considerant la incertesa amb què ensopega Pla a l'hora d'emprar una llengua literària amb la força expressiva per copsar tot el ventall de sentits i significats del seu «país». Com en Fichte, es pot trobar en el pensament de Pla la idea que la manca d'interès i altres dificultats substancials havien privat el català d'una normalitat en l'ús i l'expressió, i això tingué conseqüències crucials per a l'obra mateixa de Pla.

Castellet també veu en l'obsessió de Pla per la llengua un interès personal. Castellet escriu que l'afirmació lingüística de Pla té a veure amb el seu rebuig estètic de les literatures que, en absència d'un sistema educatiu que ensenyi a la gent la manera correcta de parlar, no pertanyen a la cultura popular per un excés d'erudició i d'experimentalisme. Castellet percep la crítica de Pla al noucentisme, a la poesia i al teatre d'autors com Carles Riba i Salva-

dor Espriu, com «un esquematisme rígid i primitiu, incapaç d'assumir el risc de l'aventura de la creació literària». Crec que Castellet s'equivoca considerant les idees de Pla sobre la literatura d'avantguarda com una declaració general aplicable a totes les situacions lingüístiques. Tornant a l'escriptura en la seva llengua materna, quan els seus pensaments sobre la llengua eren més punyents i reveladors, Pla reitera que certes llengües moribundes, com ara la seva, necessiten tornar a introduir en la literatura una ordenada normalitat capaç d'arribar a un públic que derivava cada vegada més a un «camí groller i merament pintoresc». Pla troba que la poesia postsimbolista i altres formes literàries esotèriques no són capaces de desenvolupar aquesta tasca en el seu propi entorn literari, però això no significa que rebutgi les formes experimentals en contextos diferents. La preocupació de Pla per l'establiment d'un lligam amb el públic lector té molt a veure amb les condicions necessàries per al restabliment d'una llengua viva, així com és essencial l'ús col·lectiu coordinat amb una acceptació universal d'un conjunt de normes lingüístiques. Per a Pla, l'escriptura és vida, i bastant clarament. Creure simplement que la interpretació que donava de la seva compulsió a escriure era un atac a formes literàries diferents de la seva seria subestimar-lo.

Mentre que Pla, sens dubte, percep certes persones com a promotores del caos gramatical i de l'anarquia lingüística, també veu en figures clau com Joan Coromines l'esperança d'un restabliment de l'ordre i la intel·ligibilitat. Amb tota probabilitat és a filòlegs com Coromines als què Pla es refereix quan afirma, en la citació anterior, que «ara n'hi ha un fum», sobre l'absència

inicial de correctors de català a finals dels anys quaranta. En el seu *homenot*, Pla escriu que seria una «superfluitat» anomenar el *Diccionario Crítico-Etimológico de la Lengua Castellana* de Coromines «l'obra més important que s'ha produït en aquesta península i en el seu ram en totes les èpoques» (261) i que la pròxima publicació del *Diccionario Etimológico i Complementari de la Lengua Catalana* seria «una obra immensa, utilíssima, formidable» (293). Sobre la base del que anem dient, no es pot estar segur de si es tracta de simples compliments gratuïts, o si el comentari reflecteix una profunda fe en la capacitat de Coromines per a rebutjar «l'anarquia imperant» en la llengua. Sembla conceptualment incoherent atribuir a la llengua una àmplia llibertat d'expressió i alhora defensar la necessitat de restringir-la a través de gramàtiques oficials. Noam Chomsky, en una anàlisi de Humboldt, explica la solidesa lògica de considerar el llenguatge com una dinàmica que permet «la lliure creació [que] es porta a terme dins –que pressuposa, de fet– un sistema de limitacions i principis que regeixen». En d'altres paraules, la llengua té una forma fixa que permet una matriu d'infinites possibilitats de combinacions i determinacions. En el cas de Pla, la llengua que un adquireix primordialment de la mare suposa una forma ja predeterminada pels avantpassats al llarg de la anterior de l'idioma. De la mateixa manera que les seves opinions sobre el paisatge, Pla admira la vida natural de la llengua, però té en compte també una omnipresència de la voluntat humana que produeix una estructura controlada. Humboldt concep la llengua com dividida en dues parts mútuament dependents. D'una banda, una part «morta» de la llengua existeix de manera

objectiva i abstracta, com a gramàtica i suma de vocabulari i ortografia. D'altra banda, subratlla que la llengua objectiva (del tipus de la que Coromines resumeix en el seu treball) sempre és «regeneradora» de si mateixa en la ment d'un subjecte a través de la comprensió, el pensament i la parla. Abans d'aquesta regeneració, és a dir, abans que una gramàtica generativa i el vocabulari es traslladi al subjecte, hom es veu limitat pel «que la llengua està fent i ha fet... La llengua em pertany, perquè li dono vida quan faig pel meu compte; i puix que la base d'això rau alhora en la parla i el que han parlat les generacions humanes anteriors... la llengua mateixa em domina quan parlo». Una vegada que la llengua és objectivada en una gramàtica ordenada i estable, es manté un nivell de sofisticació que evita la vulgaritat i la picaresca degradació d'una llengua oberta a la perversió i al mal ús.

De la mateixa manera que totes les transformacions sobtades són purament formals o externes, com si es tractés d'un canvi de codi, es té la temptació de separar la producció de Pla en castellà a partir de la dècada de 1930 i principis dels quaranta del que vindria després. En alguns casos, com en el retrat mordaç que Pla fa de la Segona República, a *Historia de la Segunda República*, que no seria inclosa en les seves obres completes, és temptador pensar que l'autor passa de ser un intel·lectual lligat a alguns principis falangistes, com ara la valoració de l'ordre, a un simple cronista d'*el país del seu temps*. En tots els casos, però, si es mira sota la superfície, existeix una unitat temàtica absoluta que és consistent i no clarament dependent de posicionaments polítics. Segons Cristina Badosa, la preocupació de Pla en la descripció del seu

país s'inicia realment ben entrats els anys 1930, abans de la seva alternança lingüística, encetada amb un «redescobriment del país» a la *Guia de la Costa Brava* (1940) i seguida d'altres treballs com ara *Rusiñol y su tiempo* i la *Vida de Manolo*. La motivació de Pla per «restablir el diàleg» amb la llengua catalana a través de la traducció dels seus treballs en castellà i la producció de continguts originals com *Cadaqués*, malgrat les dificultats polítiques i econòmiques que implicava aquesta transició, mai no ha estat justificada per l'autor en termes nacionalistes o sentimentals, ni tampoc com un tipus de penediment per accions anteriors. Tanmateix, els pensaments de Pla sobre la llengua assenyalen una profunda preocupació envers la funcionalitat i les dificultats relacionades amb la reanimació de l'única llengua que la seva mare li va ensenyar, la qual era alhora l'única via autèntica per escriure amb naturalitat, intel·ligibilitat i espontàniament; una teoria que va molt més enllà que l'argument de Castellet segons el qual Pla només tenia com a objectiu «reduir una literatura... a una sola tendència formal o estilística». Tornant a les seves idees sobre el bilingüisme, la supervivència de la seva llengua materna com a entitat viva era també crucial per a la seva capacitat d'assolir una comprensió de la llengua dels altres. És possible que Pla només arribés a aquesta conclusió després de redescobrir el seu país primerament a través d'una segona llengua sense una base primària sòlida. Pla, insatisfet amb aquests resultats, decideix cercar una manera més idònia d'expressar-se. En el mateix capítol en què Pla descriu «l'anarquia imperant» del català, sosté que «només una petita minoria sap a quin espai viu, coneix el seu paisatge i la manera d'ésser de la gent»

(584). Ningú podria negar que Pla és un membre conspicu d'aquesta minoria. El que és menys conegut és el paper essencial que la lingüística té en l'obsessió de Pla de copsar a fons, a través de vincles molt estrets, el seu «petit món al Pirineu». ▢

Traducció d'Òscar Jané

BIBLIOGRAFIA

- BADOSA, Cristina: *Josep Pla: Biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62, 1997.
- BONADA, Lluís: *L'obra de Josep Pla*, Barcelona, Teide, 1991.
- CASTELLET, Josep Maria: *Josep Pla o la raó narrativa*, Barcelona, Destino, 1996.
- CHOMSKY, Noam: *The Chomsky Reader*, Nova York, Pantheon, 1987.
- D'ORS, Eugeni: *La ben plantada*, Barcelona, Edicions 62, 1994.
- FICHTE, Johann Gottlieb: *Addresses to the German Nation*, Ed. Gregory Moore, Cambridge, Cambridge UP, 2008.
- FREGE, Gottlob: «On Sense and Reference». *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Eds. Peter Geach i Max Black. Trad. Max Black. Oxford, Blackwell, 1980, pp. 36-56.
- GADAMER, Hans-Georg: *Truth and Method*, Nova York, Continuum, 1975.
- GAROLERA, Narcís: «Josep Pla i Joan Coromines: una relació epistolar». *Josep Pla, memòria i escriptura*. Eds. Glòria Granell i Xavier Pla. Girona, Universitat de Girona, 2001, pp. 79-100.
- HUMBOLDT, Wilhelm von: *Essays on Language*. Eds. T. Harden i D. Farrelly. Trad. John Wicczorek i Ian Roe, Frankfurt, Peter Lang, 1997.
- *On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind*. Trad. Peter Heath, Cambridge, Cambridge UP, 1988.

MARAGALL, Joan: *Elogi de la paraula i altres assaigs*, Barcelona, Edicions 62, 1978.

PAIROLÍ, Miquel: *La geografia íntima de Josep Pla*, Barcelona, La Campana, 1996.

PLA, Josep: *Contraban i altres narracions*, Barcelona, Edicions 62, 1980.

— *El nord. Obra Completa* v, Barcelona, Destino, 2003.

— *El quadern gris: Un dietari. Obra Completa* i, Barcelona, Destino, 2003.

— *Homenots Segona Sèrie. Obra Completa* xvi, Barcelona, Destino, 2001.

— *Les escales de Llevant. Obra Completa* xiii, Barcelona, Destino, 1969.

— *Humor, candor. Obra Completa* xxiv, Barcelona, Destino, 1991.

— *Un petit món del Pirineu. Obra Completa* xxvii, Barcelona, Destino, 2001.

RUSSELL, Bertrand: *Logic and Knowledge: Essays 1901-1950*. Ed. Robert Marsh, Londres, George Allen & Unwin, 1956.

WITTGENSTEIN, Ludwig: *Major Works*, Nova York, Harper, 2009.

1. De fet, l'assaig de Frege [*Über Sinn und Bedeutung*] fou criticat per Bertrand Russell i d'altres per no haver atribuït als diferents sentits una variació en el veritable valor que deixava el llenguatge obert a una gran quantitat de possibles fal·làcies de significat. Russell, en el seu treball «On Denoting», enumera una sèrie de paradoxes, en què en un cas particular afirma que la frase «*the present King of France*» («l'actual rei de França») té sentit per a Frege, però subjecte a canvis a causa de la incorporació de la contingència temporal (la paraula «actual») o pot ser absolutament sense sentit per una absoluta absència de referent (França, de fet, no té rei oficial). Vegeu Russell (1956).

2. Pla no creu de cap manera que les diferents variants del català constitueixin llengües a part. En la seva crònica d'Andorra, diu: «a Catalunya, Mallorca i València –vull dir a la part catalana de València– tothom parla i escriu de la mateixa manera. I s'escriu igual. La desintegració i la variació d'aquest fet ha estat obra de la política» (xxvii 588). Cal subratllar la rellevància de l'artifici polític hegemònic pel que fa a la llengua, aspecte que considerarem més endavant. Bé podem afegir que Pla mostra aquí una clara concepció dels països catalans quinze anys abans de Joan Fuster.
3. En un altre lloc, Pla afirma que el llenguatge artificial dels noucentistes forma una imatge poc natural del país: «Aquests noucentistes... escrivien una llengua no gaire natural, molt universitària, amb molts filferros aristocràtics. ¿Tractaren de fer-se una idea real del país, sobretot en relació amb la situació de la llengua? És permès de posar-ho en dubte» (citat dins Castellet 96).
4. El concepte que Pla té del país és «elàstic». Pla no utilitza gairebé mai el terme «nació» i la seva idea de país és apolítica i pot referir-se a Catalunya, entesa com la regió d'un Estat-nació, o al seu Empordà nadiu, com una regió composta per dues comarques. A *Contraban*, per exemple, quan se li va preguntar en quin «país» residia, Pla va respondre: «a Cadaqués» (130). Una gran part de la teoria lingüística que analitza el llenguatge com a tret essencial d'un país respon –o, si més no, és susceptible de fer-ho– als objectius nacionalistes, la qual cosa, certament, no és del tot certa si s'analitzen els textos de Pla. És perfectament lògic d'adaptar, però, una cosa semblant a la idea de Humboldt segons la qual «el llenguatge és... afectat pel tipus d'objectes i sentiments que incideixen més en la consciència de la nació» (1997: 65) al que Pla considera com un «país» i la particular evolució semàntica d'una regió que no és considerada tradicionalment com nacional.
5. Els comentaris de Pla sobre la variació en català degut al mandat polític, desvia de fet la culpa cap a una «política d'altres temps» (2001: 584), la qual cosa és certa, però amaga el caràcter permanent d'aquest fenomen en el present.
6. Però, a diferència de Fichte, Maragall no singularitza una llengua única i no vincula la història amb cap fonament espiritual.